

Сабитова А.

**КАКЕН МАМБЕТАЛИЕВА АТЫНДАГЫ НАРЫН МАМЛЕКЕТТИК
ОБЛУСТУК ТАРЫХЫЙ-ЭТНОГРАФИЯЛЫК МУЗЕЙИ – ТАРЫХЫЙ-МАДАНИЙ,
ИЛИМИЙ БОРБОРДУН ОЧОГУ**

Сабитова А.

**НАРЫНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ОБЛАСТНОЙ
ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ МУЗЕЙ ИМЕНИ КАКЕН МАМБЕТАЛИЕВОЙ –
ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЙ, НАУЧНЫЙ ЦЕНТР**

A. Sabitova

**NARYN STATE REGIONAL HISTORICAL-ETHNOGRAPHIC
MUSEUM NAMED AFTER MAMBETALIEVA KAKEN – HISTORICAL,
CULTURAL AND SCIENTIFIC CENTER**

УДК: 101.9 (575.11)

Макалада облустук тарыхый-этнографиялык музей тууралуу айтылат.

В статье говорится об областном историко-этнографическом музее.

The paper discusses the regional historical-ethnographic Museum.

«Музей» – деген түшүнүк грек сөзүнөн алынып, орун, муза, музага арналган орун деген маанини түшүндүрөт. Табият менен адамзат коомунун өсүшү жөнүндөгү билимдин алгачкы маалыматын, материалдык жана рухий маданият эстеликтерин, табият коллекциялары менен тарыхый нускаларды жыйнактоо, үгүт-насаат кызматын аткаруу мына ушул илимий мекемеге таандык. «Миң уккандан бир көргөн артык» демекчи, биздин ата-бабаларыбыз тарабынан кылымдар бою түзүлгөн тарыхый жана маданий эстеликтер ушул музейлерден орун табуу менен жашоосун улантып, кийинки муундардын дүйнөгө болгон көз карашынын калыптанышына да таасирин тийгизүүдө. Нарын жергеси республикабыздын башка жерлериндей эле ар түрдүү тарыхый-маданий эстеликтерге өтө бай. Ал эстеликтерди коргоо, көздүн карегиндей сактоо, келечек муундарга тартуулоо музей мекемесинин негизги ролу.

Музей – тарыхый-маданий жана табигый мурастардын, элдин тарыхый байлыгын сактаган социалдык эстеликтердин институту. Музей биздин жердин, ата-бабаларыбыздын тарыхын сактайт жана тигил же бул маданияттын тиричилиги жөнүндө айтып берет. Тарыхый эстеликтердин көбүн музейден жолуктурса болот. Биздин республикабыздын ар бир регионунда музейлер бар. Алардын ар бири биздин элдин тарыхына кайдыгер карабаган инсандар үчүн уникалдуу жана кызыктуу. Алардын бири тоолуу Нарын облусундагы Какен Мамбеталиева атындагы Нарын мамлекеттик облустук тарыхый-этнографиялык музейи.

1977-жылы өткөн Музейлердин Эл аралык Кеңешинин генералдык II конференциясында 18-май Музейлердин Эл аралык күнү деп жарыяланган-

дыгына байланыштуу дүйнөнүн башка музейлери сыяктуу эле биздин музей кызматкерлери да ишиндеги жогорку көрсөткүчтөр менен бул майрамды тосуп алууну салтка айланткан.

2015-жылы Музейибизге 30 жыл толуп, музей ачылгандан берки жасалып жаткан иштерибиздин, жетишкендиктерибиздин отчеттук жыйынтыгы катары кесиптик чоң майрамы майрамдалмакчы.

Түпкүлүктүү Теңир-Тоонун койнунда, Улуу Жибек жолунун боюнда жайгашкан бул музей Кыргыз Республикасынын Министрлер Советинин 1985-жылы 6-июндагы №278 Токтомунун жана Мамлекеттик музейлер жана музей фонду жөнүндөгү закондордун нормативинин негизинде тарыхый-край таануу музейи катары уюшулуп, официалдуу түрдө Нарын шаарынын 70 жылдыгына карата 1997-жылы ачылган. 2000-жылы «Этнографиялык» наамына ээ болгон. 2011-жылдын май айынан тартып, кыргыздын тунгуч этнограф- окумуштуу кызы Какен Мамбеталиеванын ысымы ыйгарылган.

Байыркы кездегидей жаратылыш, нукура таза кыргыз тили жана даанышман элдик салттар, улуу «Манас» эпосу, кыргыз кол өнөрчүлүгү, байыркы тарыхый-маданий жайлар сакталып келген Теңир-Тоо аймагы өзү эле тарыхый жай болуп, жергебизде жайгашкан музей элибиздин көөнө тарыхын чагылдырып, сактап, жаш муундарга кеңири тааныштырууда ролу абдан чоң.

Музей ачылгандан берки 29 жыл ичинде музей баалуулуктарын: эң сейрек жана баалуу археологиялык казуулардагы, эл арасында калбай, унутта калып бара жаткан экспонаттарды, архивдик документтерди сактоо менен бирге илимий-методикалык изилдөөлөр жүргүзүлүп, ар түрдүү көргөзмө, семинарлар өткөрүлүп, жаштарга асыл мурастарды барктап, баалоого тарбиялоодо. Ушул максатта Нарын облустук мамлекеттик тарыхый-этнографиялык музейи да тоолуу Теңир-Тообуздагы баа жеткис тарыхый жана маданий баалуулуктар тууралуу элге жеткирип, жыл сайын музейге кирүүчүлөргө, анын ичинде ар түрдүү чет өлкөлөрдөн келген туристтерге да кызмат көрсөтүп келүүдө.

Музейде «Атрибутика», «Археология», «Этнография», «Баатырлар», «Искусство» залдары жана «Т.Ж.Пудовкиндин бөлмөсү» уюштурулган. «Атрибутика» залында Нарын областы жана Нарын шаары тууралуу толук маалымат камтылган. «Археология» залында II-IX кылымдардагы жергебизден табылган тарыхыбызды тастыктаган буюм-тайымдар, Түрк каганаттарынын дооруна (VI-IX-к.) таандык болгон таш балбалдар, археологиялык табылгалар, Андан кийинки «Этнография» залында байыркы тиричилик буюм-тайымдар, уз-усталардын колунан чыккан жасалгалар жана кыргыз элинин сыймыгы болгон боз үй жасалгасы менен тигилип турат. «Баатырлар» залы айкөл Манас атабызга жана анын баатыр урпактарына арналган. Бул залда Суусамыр өрөөнүнөн чыккан атактуу балбан Кожомкул Кааба уулунун бурчу, 1941-45-жылдагы Улуу Ата Мекендик согуштун баатырларына жана 2010-жылкы «Апрель революциясындагы» Эл баатырларына арналган көргөзмөлөр уюштурулган. Андан соң Нарындан чыккан биринчи революционер Таабалды Жукеев-Пудовкиндин бөлмөсү жайгашып, анын өмүр жолун, революциялык иштерин тастыктаган атайын бөлмө жаштар үчүн үлгү болуп келет. «Искусство залы» «Теңир-Тоо – таланттардын бешиги» деген темада болуп, Нарын өрөөнүнөн чыккан адабият, маданият ишмерлеринин сүрөттөрү көрүүчүлөрдүн кызыгуусун арттырат.

Биздин музей жаш экендигине карабай, кыргыз элинин тарыхын жана маданиятын, байыркы замандагы жаратылыштын материалдык жана руханий дөөлөттөрүн чагылдырган 2500дөн ашык экспонат сакталып, көрүүчүлөргө сунушталып келет. Кыргыздын эң байыркы адамдар жердеген жери Тянь-Шань өрөөнү болгондугун далили, Он-Арча суусунун жээгинен таш дооруна таандык (палеолит) байыркы адамдардын издери: эмгек жана аңчылык куралдары: кыргыч, кескич сыяктуу табылгалар археолог А.П.Окладников тарабынан изилденсе, Нарын шаарындагы Ала-Мышык, Теке-Секирик, Ак-Кыя аймагынан археолог А.Н.Бернштам тарабынан б.з.ч. бир миңинчи жылдарга таандык табылгалар табылып, байыркы адамдардын жердиги экендиги далилденген. Мына ушундай байыркы эл жердеген Нарын областында, Улуу Жибек жолунда жайгашкан музей кыргыз элинин тарыхын сактап, жаштарга тарбиялык, окутуу иштерин жүргүзүүдө зор милдеттерди аткарат.

Музейге жаштарды, жалпы эле көрүүчүлөрдү тартуу максатында Теңир-Тоо аймагындагы тарыхый-маданий эстеликтер боюнча буклеттер чыгарылып, жергиликтүү телерадиокомпанияларда рекламалык роликтер, басма сөз каражаттарына макалалар жарыяланып турат. Жогорку жана орто окуу жайлар, мекемелер менен дайыма экскурсия, лекциялар, маданий иш чаралар өткөрүлөт.

Биздин музей Нарын облусунун маданият тармагында гана алдыңкы орунду ээлеген,

республикадагы музейлер арасында да алдыңкы орунга татыктуу болуп келүүдө.

Какен Мамбеталиева атындагы Нарын облустук мамлекеттик тарыхый-этнографиялык музейи республикалык, эл аралык симпозиумдарда жогорку деңгээлдеги көргөзмөлөрдү уюштуруп, көптөгөн сыйлыктарга, алкыштарга татып келген. Атап айтсак, 1999-жылы «Манас-1000» дирекциясынын Дипломуна, 2003-жылы «Эң мыкты маданият мекемеси», Кыргыз Мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдыгына карата өткөрүлгөн республикалык «Кыргыз мурасы», «Кылымдар баяны» аттуу көргөзмөлөргө, Нарын облусунда «Кийиз» боюнча өткөрүлгөн эл аралык симпозиумга катышып, облусубуздун намысын коргоп, республика боюнча I-орунду алып, «Алтын медалга», Эл аралык сертификаттарга, «Алдыңкы маданият мекемеси» наамына, облустук Намыс программасынын жеңүүчүсү Дипломуна ээ болгон. 2006-жылы «Соң-Көлдү Манас жердеген» аттуу фольклордук фестивалга активдүү катышкандыгы үчүн сертификатка, 2009-жылы Нарын облусунун 70 жылдык юбилейине карата жүргүзгөн көргөзмө, массалык иш-чараларды өткөрүүдөгү эмгегибиз бааланып, Нарын облустук мамлекеттик администрациясынын баалуу белегине – жумшак эмерекке татыктуу болгон. 2009-2010-жылдары Маданият жана маалымат министрлигинин «Мыкты музей» Дипломуна татыктуу болду.

Эл аралык уюмдар жана спонсорлор менен иш алып баруунун натыйжасында жыл сайын музейдин материалдык-техникалык базасы чындалууда. «Музейлер демилгеси» борбору, «Сорос-Кыргызстан» фондусу, Кыргыздын тунгуч этнограф кызы Какен Мамбеталиева атындагы коомдук фонду, АКШнын «Кристенсен» фонду, Борбордук Азиядагы маданият боюнча туташтыгы, Борбордук Азиядагы Америка Университети, С.Нааматов атындагы НМУ, «Дордой-Плаза» соода үйү, Нарын облусундагы уз-устачылык, кол-өнөрчүлүк, кыргыздын улуттук тамак-аш продукцияларын өндүрүү боюнча жамааттар жана башка ондогон өнөктөштөр менен биргелешип иш алып барууда.

Алсак, музейдин ишин өркүндөтүүдө алгачкы жолу «Сорос-Кыргызстан» фондусу, «Музейлер демилгеси» бейөкмөт уюму менен биргелешкен долбоордун алкагында жана, бүгүнкү күндө «Музейлик демилгелер борбору» өкмөттүк эмес уюму менен бирдикте АКШнын Кристенсен Фондусуна долбоор жазуу менен өнөктөштүк иштерди жүргүзүп, 2010-жылдан бери музейдин базасы компьютердик технологиялар, плазмалык телевизор менен жабдылып, заманбап иш жүргүзүүгө мүмкүнчүлүктөр түзүлүп жатат. «Этнография» залы заманга ылайык реэкспозициялануу менен, көрүүчүлөрдүн кызыгуусун жаратып жатат. Бул долбоордун алкагында Эл аралык семинар Кыргызстандын жети дубанынан келген музей кызматкерлеринин катышуусу менен Нарын музейинде жогорку

денгээлде өткөрүлүп, музейлер арасында тажрыйба алмашууга мүмкүнчүлүк түзүлдү.

Жаш муундарга кыргыз элинин тарыхый-маданий мурастарын окутуу-үйрөтүү жана кеңири таанытуу багытында НМУнун жана башка окуу жайлардын студенттерине музейдин, университеттин базасында республикабыздагы белгилүү окумуштуу, археологдорунун, философторунун, тарыхчыларынын лекциялары өткөрүлүп, алардын китептери менен музейдин фондусу толукталып келүүдө. Атап айтсак: К.Табалдиев, Т.Чоротегин, С.Абдрасулов, Т.Өмүрбеков, А.Исаева, А.Алымова, Р.Рахимов, Ч.Турдалиева, Б.Асангазиев (сүрөтчү-дизайнер) ж.б. лекциялары мугалимдердин, студенттердин чоң кызыгуусун туудурду. Натыйжада, 2012-жылдан тартып музей ИКОМдун мүчөсү болууга жетишти.

Музей коллективинин «Бир жакадан баш, бир жеңден кол чыгарып» ынтымакта, чыгармачылык менен эмгектенип, Теңир-Тоонун көөнөрбөс, кылымдан-кылымга уланган тарыхын, нарк-насилин калкка жеткирүүдө жасап жаткан иш-аракеттеринин натыйжасында ийгиликтерге жетишип келишүүдө. Кыргыз Республикасынын Маданият, туризм жана маалымат министрлиги жана Финансы министрлигинин колдоосу менен штаттык бирдиктер ачылып, жогорку билимдүү жаш кадрлар менен толукталган. Бул штаттарга өз жергебиздеги Нарын мамлекеттик университетинин бүтүрүүчүлөрү алынып, аз да болсо жумушсуз жаштар иш менен камсыз болушту. Жаш кадрлар кесиптик квалификациясын жогорулатуу үчүн Республикалык тарых музейине, эл аралык жана республикалык семинарларга катышып, сертификаттарга ээ болушуп, жаңыча иш алып барышууда. Атап айтсак, Кыргыз Республикасынын Юнеско иштери боюнча улуттук комиссиясынын «Музеолог» программасын практикада эркин колдонуу» аттуу улуттук тренингге 2 кызматкер барып катышты. Бишкек шаарында өткөрүлгөн «Кыргызстандын музейлеринин жаңы мүмкүнчүлүктөрү жана келечеги» аттуу Республикалык музейлер семинары болуп, ага Нарын облустук музейинен, Жумгал, Кочкор, Ак-Талаа райондорунан барган катышуучулар сертификаттарга жана республика боюнча алгачкы жолу чыгарылган **«Музей ишинин усулу жана илимий эрежеси»** аттуу методикалык колдонмого ээ болуп кайтышты. 2013-жылдын февраль айында Кыргыз Республикасынын Маданият, маалымат жана туризм министрлигинин жыл жыйынтыгын чыгаруу боюнча коллегиясында музей кызматкерлеринин квалификациясынын жогорулатуу жана методикалык колдонмолорду кыргыз тилинде чыгаруу маселеси Нарын облустук музейи тарабынан көтөрүлүп, «Музейлер демилгеси борборунун» долбоорунун алкагында чыгарылган бул методикалык колдонмо, жаш музей кызматкерлери үчүн музей ишмердүүлүгүн окуп-үйрөнүүдө бир топ жеңилдиктерди түзүүдө. Мындан сырткары долбоордун алкагында

билим берүү жаатында жасап жаткан иш-аракеттер өзгөчө бааланып, Москва шаарында өткөрүлгөн «Интермузей -2013» Эл аралык музейлердин фестивалына К.Мамбеталиева атындагы фонддун төрайымы Гүлмира Сулайманова жана «Музейлер демилгеси борбору» коомдук уюмунун көмөк көрсөтүүсү менен барып катышып, башка музейлер менен иш тажрыйба алмашып, кеңири таанышып кайткан. Бул фестивалга катышууга Талас шаарында өткөрүлгөн Маданият кызматкерлеринин Республикалык семинарына облустук жана райондук музейлердин кызматкерлери барып катышып, башка музейлер менен иш тажрыйба алмашууга шарт түзүлдү. Райондук музей кызматкерлеринин иш тажрыйба алмашуу жана илимий-методикалык жардамдарды көрсөтүү максатында 2012-жылдан тартып, план боюнча ар бир музейде семинарлар өткөрүлүп келе жатат.

Нарын мамлекеттик облустук тарыхый-этнографиялык музейи Кыргыз Республикасынын «Музейлер жана музейлер фондусу» жөнүндөгү мыйзамына ылайык кыргыз элинин тарыхый-маданий мурасы болгон экспонаттарды сактоо, иликтөө, фондду толуктоо, музейлерде тарыхый-экспозициялык көргөзмөлөрдү, конференцияларды, семинарларды, маданий-массалык иш чараларды өткөрүп келүүдө.

Республикалык, облустук архивдерден, күндөлүк басма сөз беттеринен, илимий эмгектерден Тянь-Шань өрөөнүнө байланыштуу материалдарды топтоо иши жүргүзүлүүдө. Музейдин илимий китеп фондусун дүйнөгө кеңири белгилүү окумуштуу тарыхчылардын изилдөөлөрү, китептери менен толуктоо иштери жүргүзүлүп турат.

Музей элдик маданий мурасты жыйноо жана көздүн карегиндей сактоо гана милдетин аткарбастан, жаңы доордо дүйнөлүк музейлердин иштөө ыкмасында өзгөрүүсүндөй эле, коллекцияларды чогултуу, ал жөнүндө кам көрүү өндүү негизги милдеттерине ошол топтолгон мурастардын, руханий баалуулуктардын маани-маңызын элге жеткирүү, калкты, урпактарды, жаш муундарды музейге жакындатуу, тартуу аркылуу элдин ички дүйнөсүн тазартууга үрөн себүү өндүү тарбиялык жана саясий мааниси олуттуу өзгөрүүгө дуушар болду.

Бул максатта жогоруда белгиленген негизги ишмердүүлүктөн сырткары музейде мастер-класс сабактары, көркөм лоторея, кайрымдуулук акциялары, семинар-тренингдер, маданият маселелери тууралуу тегерек столдор, чыгармачыл адамдар менен жолугушуу кечелери, «Ачык эшик» күнү жана ар кандай тематикалык иш чаралар өткөрүлүп, атайын чыгарылган көргөзмөлөрдүн негизинде лекциялар окулуп турат. 2000-жылдан бери иштеп келе жаткан «Мурас» жаштар клубу музейде өткөрүлгөн ар бир иш- чарага чыгармачылык менен катышып келишет.

Мезгилдин татаал шарттарына карабай музей фондун байытуу максатында экспонаттарды

чогултуу ишин токтоткон жок. Эл арасынан музейге акысыз бир аз буюмдар, китептер, ар кандай фонддордон, жеке адамдардан, тарыхчылар тарабынан берилип турду. Жогорку окуу жайлардын студенттери, окуучулар музейден руханий байлыкка ээ болуу менен бирге тарыхый-байыркы буюмдарды музейге алып келип өткөрүүгө кызыктар болуп кетишет. НМУнун тарых мугалими Эсеналиева Гүлжамал алгачкы жолу тарых кафедрасынын студенттери менен биргеликте Таш-Рабат өрөөнүнөн табылган археологиялык табылга болгон чоң карапанын калдыгы музейге берилген. 2010-2011-жылдары гана Республикалык бюджеттен бөлүнгөн каражаттын эсебинен уникалдуу экспонаттар алынды. Мамлекеттен каралуучу каражатты карап олтурбастан, жергиликтүү телеберүүдөн маалымат берүүнүн аркасында бир аз эл арасындагы баалуу, эски буюмдарды музей фондуна ала алдык.

Биздин музей Нарын мамлекеттик университетинин тарых кафедрасы менен тыгыз өнөктөш иш алып баруунун негизинде дагы жакшы жыйынтыктарга жетишип келүүдө. Атап айтсак, 2013-жылы Нарын мамлекеттик университетинин тарых кафедрасынын окутуучусу Айнагүл Бектемирова менен биргеликте байыртадан бери келе жаткан тарыхый-этнографиялык жана археологиялык буюмдарды чогултуу максатында алгылыктуу иштер жүргүзүлдү. Ат-Башы районунун Арпа өрөөнүнөн Жусубалиев Талант тарабынан табылган б.з.ч. IV-III кылымдарга таандык жебенин учу, Нарын районунун Кеңеш айылынын тургундары Нурманбетов Бейшен, Ыманбеков Жүзбай тарабынан табылган XI кылымга таандык сандыкчанын бети, топсо катары пайдалануучу таш, Ат-Башы районунун Калинин айылынын тургуну М.Туюкбаев тарабынан табылган ат тушамыштар, жана элүүдөн ашык чопо идиштердин сынык, калдыктары археологиялык баалуу экспонаттардын катарын толуктады. Ал эми Жерге-Тал айылынан табылган мизи учтуу таш сымал буюм табылып келинип,

көрүнүшү, салмагы, курамы эмнеден түзүлгөндүгү таң калууну жаратууда. Мындан сырткары «Шырдак» фестивалында I-орунду камсыз кылган уз Э.Кенжебекованын колунан жаралган шырдак музей фондусуна белекке берилди. Музей менен тыгыз байланышта болуп, тарыхка кайдыгер мамиле жасабаган ушуга окшогон мекенчил жаштар музейдин «Мурас» клубунун мүчөлүгүнө зор сыймык менен кабыл алынышат.

Мына ушундай иштерди жүргүзүп, эң байыркылыгы менен баалуу, уникалдуу экспонаттар, көрөңгөлүү кыргыз элинин маданиятын чагылдырып турган баа жеткис экспонаттарды сактап, эл алдына көргөзүп, маалыматтарды берип келе жаткан музей жалпы жаштарга тарбия-гаалим берүүдө, чет элдик меймандарга элибиздин тарыхын, маданиятын таанытуудагы жана Кыргыз мамлекеттүүлүгүн бекемдөөгө кошкон салымы алгылыктуу десек болот. Себеби, «тарыхы жок эл болбойт!» - дейт элибизде. Элибиздин түпкүлүктүү, байыркы эл экендигин тарыхчылар тактыктаса, ал тарыхтын күзгүсү, элибиздин жүзү болуп музей ар дайым ар тараптуу иштерди жүргүзүп келет.

Музейдин жамааты С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин жетекчилигине жана тарых, философия кафедрасынын кафедра башчысы, философия илимдеринин кандидаты Сыдык Садырбаевич баштаган тарых илиминин кандидаттары Бектемирова Айнагүл, Эсеналиева Гүлжамалга жана башка тарыхчы-окутуучуларга музейдин илимий-агартуучулук иштерине өнөктөш катары жакындан, түздөн-түз кызматташтык көрсөткөндүгү үчүн терең ыраазычылык билдиребиз.

Адабияттар:

1. Осмонов Ө.Ж., Асанканов А.А. Кыргызстандын Тарыхы. Бишкек. 2003. 288-б.
2. Музейное пространство журналы. 2-2005. 5-б.

Рецензент: к.и.н. Эсеналиева Г.Ө.